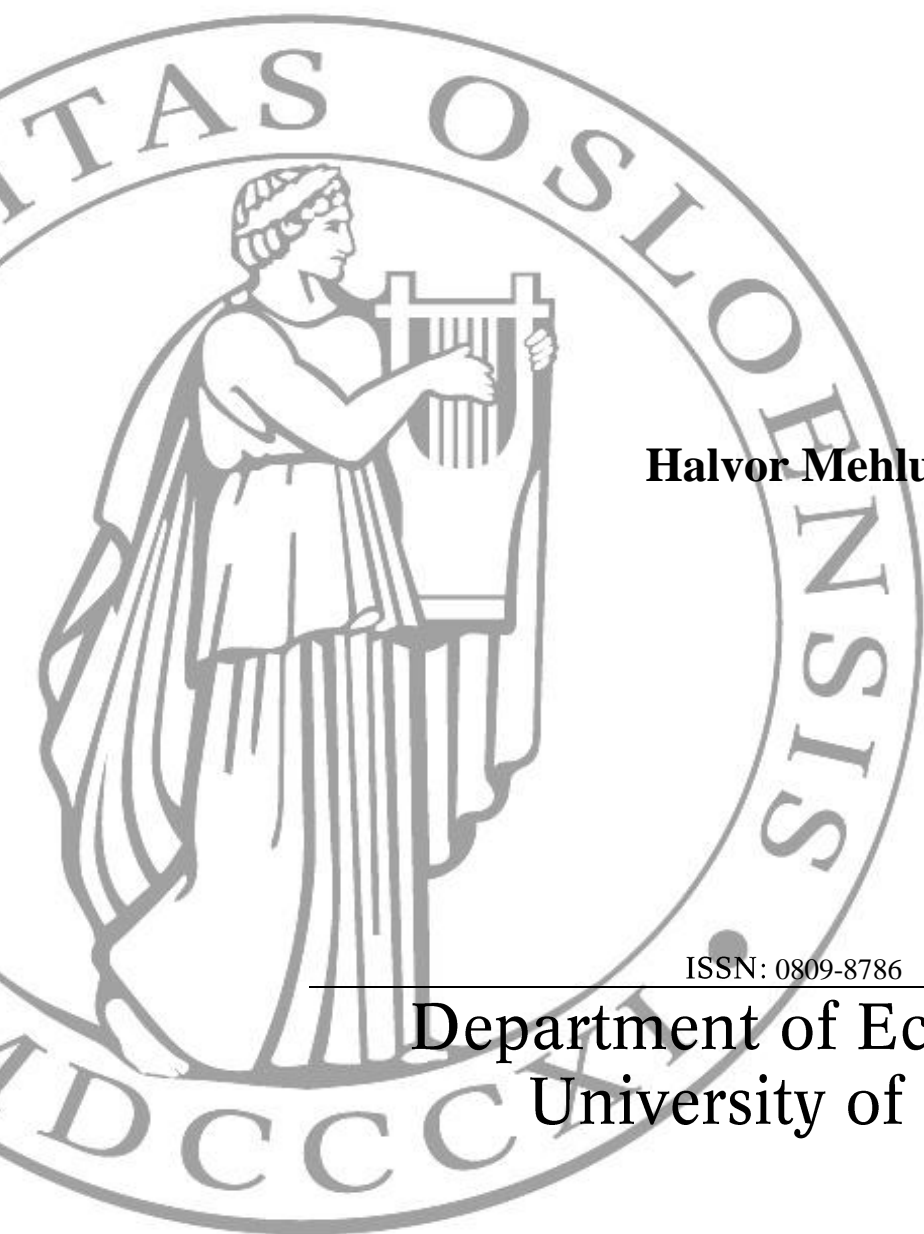

MEMORANDUM

No 20/2008

Samfunnsøkonomen Schweigaard

Halvor Mehlum

ISSN: 0809-8786

Department of Economics
University of Oslo

This series is published by the
University of Oslo
Department of Economics

P. O.Box 1095 Blindern
N-0317 OSLO Norway
Telephone: + 47 22855127
Fax: + 47 22855035
Internet: <http://www.oekonomi.uio.no>
e-mail: econdep@econ.uio.no

In co-operation with
**The Frisch Centre for Economic
Research**

Gaustadalleén 21
N-0371 OSLO Norway
Telephone: +47 22 95 88 20
Fax: +47 22 95 88 25
Internet: <http://www.frisch.uio.no>
e-mail: frisch@frisch.uio.no

Last 10 Memoranda

No 19/08	Dag S. Holen <i>It Ain't Necessarily So</i>
No 18/08	Dag S. Holen <i>Pension Incentives, Labor Supply and Heterogeneous Pension Systems</i>
No 17/08	Dag S. Holen <i>Disability Pension Motivated Income Adjustment</i>
No 16/08	Florian K. Diekert, Dag Ø. Hjermann, Eric Nævdal and Nils Chr. Stenseth <i>Optimal Age- and Gear-Specific Harvesting Policies for North-East Arctic Cod</i>
No 15/08	Karine Nyborg <i>I don't Want to Hear About it: Rational Ignorance among Duty-Oriented Consumers</i>
No 14/08	Fedor Iskhakov <i>Pension reform in Norway: evidence from a structural dynamic model</i>
No 13/08	Eileen Fumagalli and Tore Nilssen <i>Waiting to Merge</i>
No 12/08	Pedro P. Barros, Steffen Hoernig and Tore Nilssen <i>Keeping both eyes wide open: The life of a competitive authority among sectoral regulators</i>
No 11/08	Kari Furu, Dag Morten Dalen, Marilena Locatelli and Steinar Strøm <i>Generic substitution</i>
No 10/08	Reyer Gerlagh, Snorre Kverndokk and Knut Einar Rosendahl <i>Linking Environmental and Innovation Policy</i>

A complete list of this memo-series is available in a PDF® format at:
<http://www.oekonomi.uio.no/memo/>

Samfunnsøkonomen Schweigaard¹

Halvor Mehlum, Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo

Schweigaard tiltrådte sitt professorat knyttet til statsøkonomi, statistikk og lovkyndighet ved Det juridiske fakultet i 1840 og holdt forelesninger i statsøkonomi fra 1845 til 1869. Ved sin tiltredelse i 1840 hadde han allerede gjort seg sterkt bemerket som en kunnskapsrik økonom. Han hadde undervist i statistikk og statsøkonomi ved universitetet allerede fra 1836. Han hadde blant annet publisert arbeidene *Om Norges Bank og Pængevesenet og Indførselstolden og dens Historie*.² Schweigaard hadde tydeligvis store ambisjoner for sin nye stilling viet statsøkonomien. I Det juridiske fakultets betenkning før opprettelsen av professoratet, forfattet av Schweigaard selv, argumenteres det for at det trengs et professorat for å drive økonomisk forskning og teoriutvikling tilpasset norske forhold og norske erfaringer. Argumentet konkluderes på følgende måte:

"Forholdt dette sig ikke saaledes, saa vilde det være meget let hos os at fremkalde en hel statsøkonomisk Literatur ved Oversættelse af denne Videnskabs Hovedværker i fremmede Sprog. Men hertil udfordres der en ganske anden og selvstændig Virksomhed. En økonomisk Lære, der i den Betydning er norsk, at den kan yde rigtig Veiledning om, hvad der hos os bør rettes og forbedres, og tjene til at lede og befæste Almenanskuelsen angaaende vore egne økonomiske og finansielle Anliggender og Foranstaltninger, fremkommer først ved en saadan Gjennemarbeidelse af vort Lands økonomiske

¹ Jeg har arbeidet med denne artikkelen mens jeg har vært tilknyttet ESOP ved Økonomisk institutt. ESOP er finansiert av Norges Forskningsråd og Universitetet i Oslo. Stor takk til Elin Strøm for mange timer med søk i UBs protokoller og til Ola Mestad for grundige kommentarer og tips. Takk også for god hjelp fra Olav Bjerkholt, Ingrid Krüger og Astrid Sandsør.

² Begge finnes i Anton Martin Schweigaard, Ungdomsarbeider, Kristiania 1904.

Institutioner, at de i deres Grundsætninger, Formaal og Virkninger fremstilles til Beskuelse i Videnskabens Lys."³

Schweigaard argumenterte altså for at det var nødvendig med nasjonal kompetanse for å utvikle en statsøkonomi som ville kunne være relevant i en norsk sammenheng. En egen stilling ville selvfølgelig være en viktig forutsetning for å realisere dette.

Ambisjonen om en norsk lære var omfattende og var ikke bare et program for den økonomiske forskning og de økonomiske undersøkelsene. Etableringen av en norsk lære skulle tydeligvis også komme studentene til del. Henvisningen til det problematiske med å oversette utenlandske lærerverk tyder på at Schweigaard så for seg at den nye læren også skulle reflekteres i forelesningene i statsøkonomi ved Det juridiske fakultet.

For Schweigaard stoppet imidlertid den akademiske produksjonen i samfunnsøkonomi opp da han ble professor. Han produserte ingen akademiske arbeider utover de regulære forelesningene han holdt for de juridiske studentene. Det kan dermed ikke sies at han oppfylte de store ambisjonene i fakultetets innstilling. Schweigaard innså nok ganske fort at prosjektet om å utvikle en egen norsk lære var alt for ambisiøst for en professor som også hadde politiske ambisjoner. Gjennom sin deltagelse i rikspolitikken var Schweigaard en godt synlig og innflytelsesrik samfunnsøkonom og jeg vil ikke se bort fra at han gjennom dette arbeidet indirekte realiserte noen av ambisjonene han hadde satt opp for sitt eget professorat.

Jeg skal i det følgende ikke diskutere samfunnsøkonomen Schweigaard i sin fulle bredde, men vil stort sett konsentrere meg om den økonomiske lære han formidlet til studentene gjennom sine forelesninger slik de ble diktert i 1847.⁴ Disse forelesningene som Schweigaard holdt ved starten av sitt professorat er de som er best bevart. De er også de

³ Sitert i Oscar Jæger "Socialøkonomien" i *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911, Festskrift Bind 2*, Kristiania 1911 s. 123-134 (s.127).

⁴ Anton Martin Schweigaard, *Ungdomsarbeider*, Kristiania 1904.

eneste som er utgitt, og de har derfor vært diskutert av mange tidligere forfattere. Det er imidlertid påfallende stor variasjon i hvordan disse forelesningene blir forstått og jeg vil i min egen gjennomgang kommentere dette. Jeg vil i tillegg gi en oversikt over noen av de arbeidene som inspirerte Schweigaard mens han arbeidet med forelesningene. Jeg vil her, dels for å utfylle andres arbeider rundt Schweigaard, legge særlig vekt på den sveitsiske økonomen Sismondi. Til slutt vil jeg se på innholdet i studentenes eksamensbesvarelser fra 1873, som en noenlunde samtidig indikasjon på hvilke av Schweigaards tanker som hadde gjennomslag.

Forelæsninger over den politiske Økonomi (1847)

Schweigaards originale egenhellige manuskript finnes ikke lenger, men forelesningene i 1847 ble diktet ord for ord til de juridiske studentene. Utgivelsen fra 1904 er redigert av økonomene Oscar Jæger og Fredrik Stang basert på samstemming av tre tilhøreres referat. Jeg går ut fra at utgivelsen fra 1904 er en presis gjengivelse av Schweigaards eget skrevne manuskript. Det er imidlertid grunn til å spørre seg om referatet gjengir alt som ble sagt på forelesningen og hvorvidt forelesningene alltid reflekterer Schweigaards egne synspunkter. Man skal ikke se bort fra at Schweigaard hadde avbrudd med mer muntlige kommentarer før eller etter diktatet. Det er derfor usikkert i hvor stor grad forelesningene reflekterer alt det Schweigaard formidlet til studentene.

Forelæsninger over den politiske Økonomi ble holdt over ett semester. Forelesningene var delt opp i følgende kapitler. *Indledning*, Første Afsnit *Om Befolkningen*, Andet Afsnit *Om Produktionen*, Tredie Afsnit *Om Værdi og Pris*, Fjerde Afsnit *Om Penge*, Femte Afsnit *Om Nationalindkomsten* (med underkapitlene 1. *Arbeidsløn*, 2. *Grundrenten*, 3. *Kapitalrente*, 4. *Driftsherreindtægt*) og til slutt Sjette Afsnit *Om Produkternes Konsumtion*.

Innledningsforelesningen starter med følgende to avsnitt

Gjenstanden for den politiske Økonomi er at undersøge de almene Aarsager, der virke befordrende eller hemmende paa de borgerlige Samfunds økonomiske Velbefindende eller Velstand, og dens afledede Formaal at medvirke til Forbedring i de udvortes Livsvilkaar, hvis Betryggelse indtager en saa vigtig Plads blandt Betingelserne for Nationernes moralske Fremskridt.

I den Form, hvorunder denne Videnskab efter den engelske Skoles Mønster af de Fleste fremstilles, kan det imidlertid ikke siges, at det er den her angivne Retning der stilles i Spidsen, hvorimod den politiske Økonomi forkynder seg som en Lære, ikke om Almenvelstandens Udbredelse, men om Nationalrigdommens Forøgelse.⁵

Litt senere i samme forelesning sier Schweigaard om laissez faire,

Denne Lære om Non-Intervention, der ikke har været optaget i de civiliserede Folks offentlige Økonomi, vil dog uden al Tvivl ogsaa i Theorien komme til at opgive Fordringen paa at være et Grundprincip, naar Reaktionernes Tid er forbi, og den formentlige Nødvendighed af at bekjempe den ene Yderlighed med den anden er bortfalden.⁶

Disse avsnittene er en slående innledning til samfunnsøkonomien som tydelig markerer at Schweigaard tar avstand fra teoretisk politisk økonomi slik den hadde utviklet seg i England. Her var det særlig Ricardo som var eksponent for den teoretiske og abstrakte utviklingen av økonomifaget. Det er for så vidt ikke overraskende at en genuint samfunnsengasjert person som Schweigaard fant Ricardos økonomiske lære svært utilfredsstillende. Joseph Schumpeter skulle senere sette navnet "Ricardian vice" på tendensen flere økonomer har til å la teoretiseringen gå så langt at kontakten med de samfunnsmessige realitetene blir borte.

⁵ Anton Martin Schweigaard, *Ungdomsarbeider*, Kristiania 1904 s. 3.

⁶ Anton Martin Schweigaard, *Ungdomsarbeider*, Kristiania 1904 s. 7.

Schweigaards innledningsforelesning har blitt kommentert av en rekke senere forfattere. Hele innledningen er for eksempel med i Frisch og Keilhau redigerte bok *Sosialøkonomiske utsnitt* fra 1940. Schweigaard står her som en av to norske representanter i en samling fundamentale internasjonale bidrag i økonomiens faghistorie.

Keilhau og Frisch tok nok med dette utdraget primært på grunn av Schweigaards akademiske og politiske posisjon og de tok nok nettopp innledningsforelesningen med som en frisk kontrast til de andre utdragene, som primært bestod av klassikere og marxister.⁷ I en kommentar til Schweigaards innledningskapittel skriver Keilhau,

To ting må på ettertiden virke nesten sensasjonelt i denne forelesningen.

For det første at Schweigaard uttrykkelig tar avstand fra å bygge økonomikken opp utelukkende på «visse avsondrede rent økonomiske begreper», idet han hevder den økonomiske betydning av «religiøse, moralske og politiske samfunnsforhold». For å uttrykke hans oppfatning med et fagord som ennå ikke var blitt preget i 1847, hadde han et s o s i o l o g i s k syn på gjenstanden for økonomikken.

For det annet at føreren for det 19. århundres økonomiske liberalisme i Norge med harde ord fordømmer den «lære om non-intervensjon» som under missbruk av slagordet «laissez faire» ble ført i marken fra de ytterliggående tilhengere av Manchesterskolen og harmoniøkonomikken.⁸

Det er interessant at Keilhau og Frisch, snarere enn å påpeke kvaliteten ved eller viktigheten av innledningsforelesningen, omtaler den som sensasjonell for *ettertiden*. Det ene som er klart for Keilhau og Frisch er at forelesningen står i kontrast til hvordan Schweigaards senere politiske virke utviklet seg.⁹ Det andre er at forelesningen står i

⁷ Klassikerne var representert ved Smith, Malthus, Ricardo, Böm-Bawerk og Fisher, mens marxistene var representert ved Marx og Engels. I tillegg inneholder samlingen en avhandling om konjunkturer av Einar Einarsen.

⁸ Ragnar Frisch og Wilhelm Keilhau, *Sosialøkonomiske utsnitt*, Oslo 1940 s. 79.

⁹ Jeg kommer i avslutningen tilbake til diskusjonen om i hvilken grad Schweigaard faktisk var en forkjemper for den økonomiske liberalismen.

kontrast til hvordan det økonomiske faget utviklet seg. Keilhau og Frisch skrev sine kommentarer nesten 100 år etter at innledningsforelesningen var holdt og de kunne dermed se hvordan Schweigaards ønsker for fagets utvikling langt fra var gått i oppfyllelse.

Schweigaards innledningsforelesning må også ha virket slående på Jens Arup Seip. Seip gir i sitt essay fra 1988 "A.M Schweigaard og liberalismens dilemma" en inngående gjennomgang av forelesningene fra 1847 og siterer ikke mindre enn 36 ganger formuleringer fra innledningsforelesningens åtte sider.

Seip systematiser sin lesning av Schweigaard rundt fem beslektede dimensjoner: i) Teori versus empiri som begrunnelse for økonomiske lover, ii) Moral versus egeninteresse som økonomifagets hovedforutsetning for forståelsen av menneskers handling, iii) Produksjon versus fordeling som økonomifagets normative formål, iv) Stat versus marked og laissez-faire versus regulering i økonomisk politikk og til slutt v) Reform av den økonomiske vitenskap. Disse fem dimensjonene gir et ganske fyllestgjørende bilde av Schweigaards innledningsforelesning. I lesningen av Seip kan man også få inntrykk av at disse spørsmålene gjennomsyrrer samtlige forelesninger. Seip skriver blant annet,

Det han sikter mot med sin dreining av statsøkonomien («denne forandrede Retning» s. 9 jfr s.5) er en løsning av det evige dilemma som tyrnet den økonomiske liberalisme, både dens teori og dens praksis. Han bringer sammen to verdener, økonomi og politikk. Dette innebærer en forening av noe bundet og noe fritt.¹⁰

Med sin bruk av presens i den siste setningen ser det ut til at Seip mener at Schweigaard faktisk maktet å realisere en syntese.

¹⁰ Jens Arup Seip, *Politisk ideologi - Tre lærestykker*, Oslo 1988 s. 105. (Referansen i parentes referer til Schweigaards *Ungdomsarbeider*)

Selv finner jeg ikke mange spor av ambisjonene i innledningsforelesningen i den øvrige teksten. Jeg forstår innledningsforelesningen som betraktninger omkring fagets status og en programerklæring for fagets utvikling. Innledningsforelesningen er et forsøk på å introdusere studentene til statsøkonomifagets bredere problemstillinger. Problemstillinger som Schweigaard selv var opptatt av og som han strevet med.

Gitt Schweigaards innledningskapittel er det ganske påfallende i hvilken grad de seks resterende forelesningene mangler diskusjon av begreper som Schweigaard fremhever i innledningen. De resterende forelesningene er nesten blottet for diskusjon av stat, styring, religion, politikk, og rettslige forhold. De seks kapitlene gjengir i all hovedsak standard klassisk teori.

Oscar Jæger, som sammen med Fredrik Stang redigerte utgivelsen i 1904, skrev i 100 års jubileumsskriftet til Det Kongelige Frederiks Universitet:

*Vistnok indeholder Schweigaards fremstilling ingen nye bidrag til den socialøkonomiske teoris utvikling. Men det er et slaaende bevis for hans merkværdige aandsuavhengighet og skarpblik, at han i 1847 kunde gi den teoretiske økonomi en samlet fremstilling, hvori det videnskapelige grundsyn, bestemmelsen av videnskapens omfang og den anvendte systematik endnu er helt ut moderne,[...]*¹¹

I forordet til forelesningene i utgivelsen fra 1904 skriver Jæger og Stang

*Hvad Schweigaards her trykte Forelæsninger indeholder i elementær og lettilegnelig Fremstilling, er sikkert fastslaaede økonomiske Lærdomme, som burde være den dannede Almenheds aandelige Fælleseie, men som desværre endnu ikke er det.*¹²

¹¹ Oscar Jæger "Socialøkonomien" i *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911*, Oslo 1911 s. 123-134 (s. 130). Professor Jæger hadde utvilsomt kompetanse til å vurdere disse forelesningene og hans bruk av ordet "Vistnok" betegner nok, som i dansk, at utsagnet er sikkert.

¹² Oscar Jæger og Fredrik Stang i forordet til Anton Martin Schweigaard, *Ungdomsarbeider*, Kristiania 1904 s. VI.

Jæger og Stang finner altså ikke, i motsetning til Frisch, Keilhau og Seip, noen grunn til å fremheve at det skulle være noe oppsiktsvekkende ved forelesningenes (og da særlig innledningsforelesningens) innhold. De slår tvert i mot fast at forelesningene i all hovedsak inneholder en god oversikt over klassisk økonomi.

Denne lesningen er jeg enig i. Innholdet i innledningsforelesningen er primært en kritikk av standard teori der samfunnsøkonomiens utilstrekkelighet påpekes. Den inneholder ikke noe forsøk på å etablere noe alternativ. Når så de egentlige forelesningene starter inneholder de stort sett, som Jæger sier, en gjengivelse av standard klassisk økonomisk teori.

Denne forståelsen av forelesningene er også på linje med Amundsen, som skriver: "*Noe virkelig brudd med den gamle klassiske læren kan vi således ikke finne før iallfall ut i 1890-årene i Norge eller omkring århundreskiftet.*"¹³

Amundsens arbeid inneholder forøvrig interessante og detaljerte diskusjoner av *hvilke* elementer av klassisk økonomi Schweigaard legger vekt på. Han peker blant annet på at Schweigaard bryter med de fleste klassikere (med unntak av J. B Say) når han splitter overskudd i hhv. kapitalrente og driftsherreinntekt.

Et godt eksempel på kontrasten mellom innledningen og hovedforelesningen er diskusjonen i kapittelet "Om Nationalindkomsten". Her er et av temaene hvorvidt arbeidernes og samfunnets interesser blir ivaretatt dersom eierne av jord og kapital utelukkende konsentrerer seg om å generere høyest mulig profitt.

Af disse Betragtninger fremgaar igjen, at der i det endelige Resultat ikke er den Strid mellem den private og den almene Interesse eller mellem den private og den

¹³ Kåre Amundsen, *Norsk sosialøkonomisk historie 1814-1890*, Oslo 1963 s.95 (forfatterens egen utheving)

offentlige Økonomis Fordringer, som man efter en udvortes Opfatning af Phænomenerne skulde ledes til at antage. Selvinteressen, ensidigen forfulgt, fører til at søge det størst mulige rene Overskud; den afholdes ikke fra en vis Driftsmaade af Jorden eller en vis Benyttelse af Kapitalen, fordi denne giver en mindre Bruttoindkomst og sysselsætter færre Menneskehænder, naar det mindre Totalprodukt kun giver et større rent Udbytte; den betænker seg ikke paa at sætte Maskiner istedet for menneskeligt Arbeide, naar Besparelse i udgifter derved kan vindes. Saadanne forandringer, indførte efter en stor Maalestok og pludseligen kunne i Overgangen fremkalde Forrykkelser, der føleligen berøre den almene Velbefindene. Men hva der gjælder om Overgangen, kan af en dobbelt Grund ikke overføres paa de endelige Følger, først fordi den forandrede Produktionsform ved at give et større rent Overskud raskere paaskynder Kapitalens Tilvæxt, der ikke kan undlade at sætte nyt Arbeide i Bevægelse, og dernæst fordi Produkter, der ere vundne med mindre Opofrelse, kunne afstaaes mod mindre Vederlag, hvorved de blive lettere tilgængelige for Alle.¹⁴

Dette resonnementet er en aktiv tilbakevisning av påstanden om at det kan være konflikt mellom eiernes jakt på profitt og befolkningens behov. Schweigaard resonnerer her helt og holdent innenfor den klassiske økonomiens teoretiske rammeverk. Det er imidlertid et åpent spørsmål om han betrakter det primært som et teoretisk resonnement, innenfor en idealisert modell, eller også som et normativt utsagn med betydning for hvordan økonomisk politikk bør innrettes. Hvis det er ment som et utsagn med direkte politisk relevans er Schweigaard her helt på linje med laissez-faire-forkjemperne som han i kraftige ord kritiserte i innledningsforelesningen.

Det er altså et betydelig innholdsmessig misforhold mellom den ambisiøse innledningsforelesningen og de resterende forelesningene, men det er ikke nødvendigvis slik at Schweigaard glemte alt han hadde introdusert. Seip peker ganske korrekt på flere steder der ambisjonene fra innledningen blir fulgt opp i hovedteksten, men disse

¹⁴ Anton Martin Schweigaard, *Ungdomsarbeider*, Kristiania 1904 s. 69-70.

forekomstene er snarere unntakene enn regelen. Mens Seip siterer fra de 8 første sidene 36 ganger siterer han fra de neste 100 sidene 34 ganger.

Et eksempel på noe som ble godt fulgt opp er Schweigaards vektlegging av moralske forhold. Han snakker i flere sammenhenger om viktigheten av moral og muligheten til å forbedre fattigfolks kår uten at den økte velstanden i sin tur skulle undergraves av økt befolkningsvekst. Han argumenterer her direkte mot Malthus, som var ganske pessimistisk på dette punktet. Schweigaard går også lenger enn Smith, som så stadig økonomisk vekst som den eneste muligheten til å forhindre at velstand utover det biologiske minimum skulle føre til en kvelende vekst i befolkningen.

Schweigaard selv kan for så vidt ha sett på misforholdet mellom innledningen og de resterende forelesningene som uproblematisk. Hans tanke kan simpelthen ha vært at: Vel er samfunnsøkonomien utilstrekkelig og til dels misvisende og vel bør den reformeres, men før mine studenter eventuelt gir seg i kast med dette er det viktig at de behersker fagets grunnleggende teorier og prinsipper.

Det er uansett problematisk å bruke forelesningene i økonomi som kilde for foreleserens politiske standpunkt. For eksempel kommer ingen forelesere i grunnleggende mikroøkonomi i dag unna å forelese om Det fundamentale velferdsteoremet. Dette teoremet sier at i en perfekt markedsøkonomi med fri konkurranse vil ressursallokeringen være effektiv. Det vil i de fleste tilfeller ikke være mulig kun ut fra et forelesningsreferat se hvorvidt foreleseren selv mener at dette resultatet er relevant for praktisk økonomisk politikk.

I sin doktoravhandling om Schweigaard stiller Øystein Sørensen et tilsvarende spørsmålstegn ved forelesningenes status som vitnesbyrd om Schweigaards politiske syn når han sier: "Rent saklig er det mest interessante heller ikke hva Schweigaard sa fra

kateteret. Det mest interessante er hvordan Schweigaard generelt - i sin teoretiske argumentasjon og i sin politiske praksis - stilte seg til Laissez-faire-doktrinen."¹⁵

Hva leste Schweigaard da han forberedte forelesningene?

Schweigaard må ha latt seg inspirere av mange kilder da han forberedte sitt grundige forelesningsmanuskript. I et appendiks har jeg en liste over alle bøker, med økonomisk innhold, som var registret utlånt fra Universitetsbiblioteket til Schweigaard ved årets begynnelse i perioden 1844-1847.

Listen inneholder en rekke av datidens mest leste britiske økonomer, som Jones, McCulloch, Senior og Smith. I tillegg inneholder listen betydelige kontinentale økonomer som Blanqui, Rossi, Sismondi og Villeneuve-Bargemon. Schweigaard lånte også tre omfangsrike oversiktsarbeider over politisk økonomi skrevet av henholdsvis dansken David og av tyskerne Hermann og Rau.

Jeg har ikke klart å finne noen oversikt over hvilke bøker Schweigaard selv eide. Det er slående at hverken Malthus eller Ricardo figurerer på listen. Man må gå ut fra at han eide bøkene deres selv eller hadde tilgang til disse bøkene fra andre kilder. Amundsen og Sørensens arbeider inneholder detaljerte diskusjoner over parallellene mellom Schweigaards resonnementer og de klassiske økonomenes.¹⁶

I tillegg til bøker om økonomi lånte Schweigaard en rekke bøker om politikk (Tocqueville) og historie (Gibbon sin bok *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*) som antageligvis også inspirerte ham i hans arbeid med politisk økonomi. Han var som jurist meget opptatt av Romerretten, men også som økonom lot han seg inspirere av Romerrikets erfaringer. I innledningskapittelet fremhever han

¹⁵ Øystein Sørensen, *Anton Martin Schweigaards politiske tenkning*, Oslo 1988 s 68.

¹⁶ Amundsen, Kåre, *Norsk sosialøkonomisk historie 1814-1890*, Oslo 1963 og Øystein Sørensen, *Anton Martin Schweigaards politiske tenkning*, Oslo 1988.

rettssystemets og de øvrige institusjonenes betydning for den økonomiske utviklingen. Han hevder videre at kjennskap til historiens gang er det beste inntak til denne innsikten. En økonom må kjenne historiske erfaringer og ikke nøye seg med å studere strengt økonomiske faktorer og forhold. Om betydningen av historisk innsikt sier han,

Man vil da finde, at de Aarsager, der hidrøre fra dets indre religiøse, moralske og politiske Samfundsforhold, som oftest i Vigtighed ikke staar tilbage for, men have Overvægten over de mere udvortes Betingelser for Produktionens Gang; saaledes ville allerede tvende Fakta, der ikke ere af fremherskende økonomisk Natur, nemlig Slaveriets store Udbredelse og Ægteskabernes Mangel paa religiøs Hellighed, afgive væsentlige Forklaringsgrunde til det romerske Folks økonomiske Svækkelse i den sidste Halvdel af dets Bestaaen som Nation, og i at forklare Aarsagen til sin industrielle Overlegenhed pleie Englendærne at sætte sine retlige og politiske Institusjoner i Spidsen.¹⁷

Det siste argumentet er et velrettet spark mot engelske økonomers manglende evne eller vilje til å lære av sitt eget lands erfaringer når de skal forstå økonomiens virkemåte. Argumentet om de fundamentale årsakene bak Romerrikets fall kan Schweigaard ha fra Blanqui, Sismondi, og/eller Gibbon. Når det gjelder " Ægteskabernes Mangel paa religiøs Hellighed " så er dette et tema som er dekket inngående av Gibbon og Blanqui. Begge vier mye plass på det moralske forfallet i Rommerrikets siste periode. Blanqui hadde nok Gibbon som en av sine viktigste kilder på dette punktet. Både Gibbon og Blanqui har for eksempel i samme forbindelse en fotnote som refererer Senecas kraftsalve mot adelskvinnene: *non consulum numero, sed maritorum annos suos computant*,¹⁸ som i fri oversettelse blir [*Adelskvinnene*] *regner ikke sin alder i år, men i antall ekteskap*.¹⁹

¹⁷ Anton Martin Schweigaard, *Ungdomsarbeider*, Kristiania 1904 s. 10.

¹⁸ De Beneficiis, III, 16.

¹⁹ Ordet *consulum* betyr konsulperioder og listen over konsulter var en av romertidens kurante tidsregningssystemer.

Argumentet med at dette forfallet i familieinstitusjonen skulle være en viktig direkte årsak til Rommerikets fall har jeg kun funnet indirekte hos Gibbon og Blanqui.²⁰

Slaveriets betydning for Romerrikets fall derimot er eksplisitt og detaljert diskutert av Gibbon. Sismondi bruker også mye plass på dette i tredje bind av *Etudes sur les sciences sociale*. Her skriver han blant annet (i fersk engelsk oversettelse),

*The gnawing canker of antiquity was slavery. The population of the Roman Empire was destroyed by the oppressed condition and the misery to which the slaves had been reduced, and delivered it over to the barbarians: they, at the end of several hundred years, invented a more liberal system; they substituted protective and client relations between the lord and his man for the whip that had been for so long the discipline of the slaves.*²¹

Sismondi, som også Seip har pekt på som en av Schweigaards viktige inspirasjonskilder, var en svært lærd økonom og arbeidet med historie og politikk. Han publiserte tusenvis av sider om italiensk historie. I sitt verk *Histoire de la chute de l'Empire romain et du déclin de la civilisation* drøfter han i større detalj slaveriets betydning for Romerrikets økonomi. Både i *Nouveaux principes d'économie politique* og i *Etudes sur les sciences sociales* vier han hele kapitler til en generell diskusjon av økonomiske forhold knyttet til produksjon ved slavehold. Mange av hans resonnementer omkring slaveriet har klare slektskap med det senere begrepet fremmedgjøring.

Denne stadige kombinasjonen av historisk innsikt og økonomisk analyse er i det hele tatt et særmerke ved Sismondis arbeider. Han skriver ikke om økonomi uten å nevne

²⁰ Blanqui beskriver hvordan romerne etter Romerrikets fall starter på en positiv utviklingsprosess der slaveriet opphører ("Slaveriets store Udbredelse ") og der samfunnet, med kristen innflytelse ("religiøs Hellighed") får strammet opp de juridiske reglene knyttet til ekteskapet.

²¹ Simon de Sismondi, *New Principles of Political Economy*, New Brunswick 1991 s. 629. (Originaltittelen er *Nouveaux principes d'économie politique*. Det siterte avsnittet finnes i både her og i *Etudes sur les sciences sociales* som altså ble lest av Schweigaard da han forberedte forelesningene i 1847.)

betydningen av historisk innsikt og han skriver ikke om historie uten å fremheve økonomiske forhold og konsekvenser. I innledningen til sitt arbeid om Romerrikets fall sier han for eksempel,

A man who sincerely desires the advancement of the science to which he mainly addicts himself, must content himself with excellence in that science;- be it the science of government, of jurisprudence, of political economy, of morals or of education. But since all men are subject to the operation of the social sciences; since all in turn, exercise some influence over their fellow men; since all judge and are judged, it is of importance that all should arrive at certain general results: it is of importance that all should understand and appreciate the consequences of human institutions and human actions. These consequences are to be found in history.²²

Et annet tema, som Schweigaard antageligvis har hentet fra Sismondi, er den økonomiske analysen av konjunkturer. Sismondi regnes som en av de absolutte pionerer i analysen av konjunkturer. Han beskriver allerede i 1818 muligheten for en prosess der økonomiske krefter, snarere enn å balansere hverandre i harmoni, underbygger hverandre i stadige svingninger. Han skriver for eksempel,

Such revolutions in the markets are difficult to know with precision, difficult to calculate; and their obscurity is greater for each individual producer, because he but imperfectly knows the number and means of his rivals, the merchants, who are to sell in competition with him. But one single observation serves him, instead of all others; he compares his price with that of the buyer, and this comparison, according to the profit or loss which it offers him, is a warning to increase or diminish his production, for the following year. Unfortunately, that comparison is made by all the producers at the same time, all strain to make it their policy, and all, ignorant of the extent of the efforts of their rivals, almost always overshoot the goal they had set themselves.²³

²² Simon de Sismondi, *Fall of the Roman Empire*, Philadelphia 1835 s.26.

²³ Simon de Sismondi, *New Principles of Political Economy*, New Brunswick 1991 s. 255.

Disse formuleringene er ikke ulike Schweigaards avslutning i forelesningen om "Drifstherreindtægt".

Da Udstrækningen af det tiltagende Behov er vanskeligt at bedømme, og ingen Forening og gjensidig Forstaaelse finder Sted mellem dem, der ile til for at deltage i den store Fordel, saa sker det kun altfor hyppigt, at det rette Maal ved saadanne Bevægelser overskrides, og at en ualmindelig Stigen i Gevinsten ledsages af et ualmindeligt Fald. Forandringer i de økonomiske Konjunkturer ere derfor ikke alene en Følge af Natur- eller politiske Aarsager, [...].²⁴

Her er Schweigaard svært tidlig ute. Analysen av konjunkturer og nedgangstider som et fenomen generert av økonomien selv var bare et marginalt tema for de klassiske økonomene. Økonomisk analyse av konjunkturanalyser skulle imidlertid bli viktigere frem mot århundreskiftet.

Hva lærte studentene?

Schweigaards forelesninger, og særlig innledningen, inneholdt altså stoff som ikke var helt standard i den klassiske økonomien. En mulighet er som sagt at Schweigaard hadde en markant innledning for å markere sitt personlige syn og for å markere den etablerte statsøkonomiens begrensninger for deretter å servere standardutgaven av den klassiske økonomi. Da gjenstår spørsmålet i hvilken grad studentene tok disse innledende forbeholdene alvorlig. Det er i dag ikke lett å finne ut av hva studentene egentlig festet seg ved som viktig ved forelesningene. Det nærmeste jeg har kommet et samtidig vitnesbyrd er eksamensbesvarelsene i Statsøkonomi fra 6 mai 1873, som finnes ved Statsarkivet.

²⁴ Anton Martin Schweigaard, *Ungdomsarbeider*, Kristiania 1904 s. 106.

Etter Schweigaards død i 1870 tok Torkel H. Aschehoug over embetet. Han introduserte statsøkonomi som skriftlig eksamensfag ved den juridiske utdannelsen.

Eksamensoppgaven i juni 1873 lød *Hvorvidt kan en Forøgelse af Samfundets faste Kapital faaregaa paa saadan Maade, at den bliver til Skade for dets økonomiske Velvære?*

Spørsmålet er interessant fordi det inviterer studentene til å diskutere et økonomisk tema som er spesifikt samfunnsmessig. I private forhold er det vanskelig å tenke seg at mer kapital kan være til skade. I et sammensatt samfunnsmaskineri, kan imidlertid kapitalakkumulasjon foregå på kontraproduktive måter. Spørsmålet er også interessant fordi det angår *Velvære* snarere enn produksjon. Det skulle gi rikelige anledninger for studenter, som var kjent med Schweigaards forelesninger, til å problematisere forholdet mellom individ og samfunn og forholdet mellom produksjon/inntekt og velvære.

56 kandidater var oppe til cand. jur. eksamen våren 1873. Av disse hadde 15 studert jus i fire år eller mer og hadde dermed startet på sin juridiske utdanning mens Schweigaard ennå foreleste. Hvor mange som faktisk hadde hørt ham forelese er et åpent spørsmål. Jeg vil gå ut fra at notater fra Schweigaards forelesninger sirkulerte og var kilder ved eksamensforberedelsene hos enkelte studenter. Jeg vil i hvert fall gå ut fra at dette gjaldt for de seks kandidatene som hadde avlagt examen philosophicum i 1867 eller tidligere.

Gjennomlesning av de 56 besvarelsene gir et ganske ensformig inntrykk. Samtlige kandidater konsentrerer seg om den klassiske økonomis distinksjon mellom fast og flytende kapital. Adam Smith diskuterer disse begrepene inngående og fremhever at det er viktig med god balanse mellom fast (maskiner og bygninger) den og flytende (lager og gjenstander under arbeid). Ellers inneholder besvarelsene betraktninger om kapital og akkumulasjon generelt. Det er imidlertid svært få spor av Schweigaards betraktninger om fordelingsproblemer og om velferd. Det store flertall holder seg helt unna diskusjonen av om hva *Samfundets økonomiske Velvære* skulle være. Det er to interessante unntak. Den ene kandidaten er Bernhard Getz, som i 1889 ble Norges første riksadvokat. Han skriver mot slutten av sin besvarelse, etter å ha drøftet fast og flytende kapital,

Saaledes kan Driftsherren have beriget sig blot for at blive rig, uden at gjøre nogen for Samfundet nyttig Brug af sine Penge, han kan endog i enkelte Tilfælde gjøre en positiv skadelig Brug af dem, idet han aagrer dem ud mod høöie Renter og saaledes ytterligere beriger sig selv paa de övrige Samfundsmedlemmers bekostning. Dette har saaledes været en direkte usund og skadelig Forögelse af Kapitalen. Hvad Arbeideren angaar, saa vil Fordelene som oftest blot være momentane. Den opsparede Kapital vil tidligere eller senere forsvinde, eftersom han er mer eller mindre sparsommelig.

Her ser vi tydelig at Getz, som Schweigaard i sine forelesninger, har den holdning at samfunnets velferd, også i statsøkonomisk perspektiv, er noe annet en rikdom og produksjon. Getz sier rett ut at når ulik fordeling gjør at de mange må låne av de få, til urimelige rente, er dette skadelig. Dette synspunktet har tydeligvis ikke provosert sensorene nevneverdig. Getz fikk *laud p. ceteris* og innstilling til kongen.

En annen fascinerende besvarelse ble begått av kandidat nummer 42.²⁵ Denne kandidaten innleder sin besvarelse på denne måten,

Jeg vil til besvarelsen af dette spørgsmål undersøge hvordan forholdet stiller seg for den fattige arbeider. Dette er også det innerste rette thi til denne klasse hörer jo landets fleste börn, hans stilling er derfor også dagens brändene spørgsmål. Middelstanden og den rige sympathiserer heri. Hvorledes skal den filantropiske tanke praktiseres [slik at man bringer] Arbeidernes materielle og åndelige velväre til et smukt harmonisk hele - se, det er en vakker oppgave for statsökonomien.²⁶

²⁵ For halvparten av besvarelsene ligger oppmeldingen med. Dette gjelder for Getz, men ikke for kandidat nummer 42. Jeg har heller ikke lyktes i å identifisere vedkommende ved bruk av sensurprotokollen. Protokollen bruker en nummerering som ikke korresponderer på noen måte med de nummererte eksamensoppgavene.

²⁶ Formuleringen i klamme er satt inn av meg for å gi mening til den originale teksten, som ikke henger helt sammen på dette punktet.

Dette er den eneste besvarelsen som kommer i nærheten av å reflektere Schweigaards syn på statsøkonomiens formål. Som alle de andre kandidatene ender også kandidat 42 opp med en diskusjon av viktigheten av balanse mellom de forskjellige typene kapital. Kandidat nummer 42 har en temmelig pompøs stil og det er mulig at Schweigaard appellerte nettopp til en kandidat som ønsket å flotte seg litt i innledningen til en ellers ordinær besvarelse.

Avslutning

Schweigaards forelesninger fra 1847 er en viktig kilde for innsikt i hvordan det økonomiske faget har utviklet seg i Norge. De kan også brukes som kilde til å forstå Schweigaards tenkning omkring økonomisk-politiske spørsmål. Seip, Slagstad og Sørensen dokumenterer hvordan Schweigaards senere forelesninger skiller seg fra den i 1847. Den vesentligste endringen er at innledningsforelesningen er borte. De senere studentene opplever derfor ikke den kraftfulle pangstarten av økonomiforelesningen som 1847-kullet fikk. Seip mener at denne endringen er fundamental og at Schweigaard i de neste tjue årene av sitt liv forlater sine oppfatninger fra ungdommen og slutter seg til en mer ordinær liberalistisk økonomisk tenkning. Slagstad og Sørensen ser derimot ikke et like alvorlig brudd og påpeker flere spor av Schweigaards reformistiske tanker også i de senere ufullstendige forelesningsreferatene.

Selv tror jeg ikke det faktum at innledningsforelesningen forsvant nødvendigvis gir så mye informasjon om i hvilken retning Schweigaards tenkning eventuelt endret seg. Det er rett og slett mulig at han i senere år droppet innledningsforelesningen for å få plass til mer av det som i dagens terminologi heter *kjernepensum*. Det ser fra referatet nemlig ut som Schweigaard i 1847 ikke kom i mål med den siste forelesningen *Om Produkternes Konsumtion*. Det er også mulig at han droppet innledningsforelesningen rett og slett fordi den ikke fungerte som innledning. Mange studenter kan ha blitt forvirret av en forelesning som introduserte en rekke problemer som ikke ble (og ikke var ment å bli) løst.

Seip peker på de europeiske revolusjonene som en mulig forklaring på Schweigaards endrede standpunkt på politisk økonomi. Uten å ta stilling til om Schweigaard faktisk endret standpunkt er dette en interessant hypotese. Som tidligere sitert sier Schweigaard i 1847 at læren om ikke-intervensjon vil ".. komme til at opgive Fordringen paa at være et Grundprincip, naar Reaktionernes Tid er forbi, og den formentlige Nødvendighed af at bekjempe den ene Yderlighed med den anden er bortfalden." ²⁷ Det ser altså ut til at Schweigaard ser på læren om ikke-intervensjon som et akseptabelt standpunkt så lenge det finnes motkrefter som vil bringe økonomisk politikk i en motsatt retning.

Det er mulig at han fra 1847 og utover så Thranitterne og den gryende arbeiderbevegelsen som en slik truende motkraft, som rettferdiggjorde et mindre nyansert liberalistisk standpunkt. Han så sikkert også det revolusjonere potensialet i Sismondis skrifter og han må også ha registrert at Sismondi inspirerte Marx og aktive sosialister. Sismondi modererte seg nemlig mindre med årene. For eksempel sa han i sitt møte med den moderate irske reformator O'Connell: "The social order of Ireland is essentially bad; it must be changed from top to bottom. The question is not to give the bread of charity to the famished poor: it is to secure existence, property, to every man whose hands are his only wealth." ²⁸

²⁷ Anton Martin Schweigaard, *Ungdomsarbeider*, Kristiania 1904 s. 7.

²⁸ Sitert i Sismondi *Political Economy and the philosophy of Government*, London 1847 s. 51.

Referanser

- Amundsen, Kåre, *Norsk sosialøkonomisk historie 1814-1890*, (Oslo 1963)
- Berg, Trond og Tore J. Hanisch, *Vitenskap og politikk*, (Oslo 1983)
- Frisch, Ragnar og Wilhelm Keilhau, *Sosialøkonomiske utsnitt* (Oslo 1940).
- Jæger, Oscar "Socialøkonomien" i *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911, Festskrift Bind 2*, Gerhard Gran (red.) (Kristiania 1911) s. 123-134.
- Schweigaard, Anton Martin, *Ungdomsarbeider* (Kristiania 1904).
- Seip, Jens Arup, *Politisk ideologi - Tre lærestykker* (Oslo 1988).
- Sismondi , Simon de, *Fall of the Roman Empire*, (Philadelphia 1835)
- Sismondi, Simon de, *New Principles of Political Economy*, (New Brunswick 1991).
- Sismondi, Simon de, *Political Economy and the philosophy of Government*, (London 1847).
- Slagstad, Rune, *De Nasjonale Strateger*, (Oslo 1998)
- Sørensen, Øystein, *Anton Martin Schweigaards politiske tenkning*, (Oslo 1988).

Appendiks: Schweigaards lån på UB 1844-1847

Listen under inneholder alle bøker fra UB, med økonomisk innhold²⁹, som var registret utlånt til Schweigaard ved årets begynnelse. Årstallene i parentes etter hver referanse indikerer at Schweigaard hadde boken pr medio januar i det gjeldende år. Listen forteller ikke hvilke titler Schweigaard lånte for kortere perioder i løpet av semesteret eller hva han leste på lesesalen. Listen inneholder alle titler som direkte omhandler økonomisk teori. I tillegg har jeg tatt med på listen noen titler som er særlig interessante som mulige inspirasjonskilder for Schweigaards arbeid med sine forelesninger i politisk økonomi.

Perioden 1844-1848 er valgt for å overlape perioden mellom året da statsøkonomi ble eksamensfag (1845) og året da forelesningene ble holdt (1847). Listen bør derfor inneholde de titler Schweigaard valgte å låne over lang tid i forbindelse med utarbeidelsen av sine forelesningsmanuskripter.

Et åpent spørsmål er i hvilken grad andre låntagere kunne be om at Schweigaards lån ble innkalt slik at han ble forhindret i å beholde boken over lengre tid. Jeg tror Schweigaard hadde en posisjon slik at dette ikke representerer noe problem. Det er slående at Schweigaard kunne sitte på R. McCullochs nyredigerte eksemplar av Smiths *Wealth of Nations* uavbrutt i år etter år.³⁰ Der ser altså ikke ut til å være slik at Schweigaard ble tvunget til å levere tilbake bøkene før han var helt ferdige med dem.

Bentham, J (1817) Tysk oversettelse av *Tactiques des Assemblees Legislatives*, Erlangen (1845, 1846, 1847, 1848)

Blanqui, A (1840-41) *Geschichte der politischen Oekonomie in Europa* (original tittel: *Histoire de l'économie politique en Europe depuis les anciens jusqu'à nos jours*), 2 volum, Karlsruhe (1845, 1846, 1847, 1848)

Buchanan, D (1844) *Inquiry into the Taxation and Commercial Policy of Great Britain*, Edinburgh (1847)

D'Audiffret, C.L.G.(1839) *Examen des revenus publics*, 8 volum, Paris (1847, 1848)

David, C.G.N. (1841) *Nyt statsoekonomisk Archiv*, 2 volumes, Kjøbenhavn (1845)

²⁹ Listen inneholder også noen øvrige, ikke direkte økonomisk relevante, titler.

³⁰ Et ytterlige indikasjon på at Schweigaards lån ikke ble innkalt er det følgende: Nasjonalbibliotekets håndskriftssamling inneholder en tilfeldig samling av 60 daterte bestillingssedler, som dokumenterer noen av Schweigaards låneepisoder. Ingen av disse referer til samme tittel. Av disse er seks lån relevante for politisk økonomi. Samtlige av disse seks titlene figurerer også på listen i appendikset. Det ser altså ut til at han kunne sitte på en innlånt bok så lenge han ville. For eksempel låne han 2 april 1844 Universitetsbibliotekets eneste eksemplar av Tocquevilles *De la démocratie en Amérique* og beholdt den i hvert fall til 1848.

Dureau de la Malle (1840) *Économie politique des Romains*, Paris (1847, 1848)

Ganilh, C (1823) *Essai politique sur le revenu public des peuples de l'antiquité, du moyen âge et des siècles modernes*, (2 utg.), Paris (1845, 1846, 1847, 1848)

Gibbon, E (1846) *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, (2nd Ed.) London (1848)

Hermann, F.B.W. (1832) *Staatswirtschaftliche Untersuchungen über Vermögen, Wirtschaft, etc.*, Munchen (1846, 1847)

Jones, R (1831) *An Essay on the Distribution of Wealth, and on the Sources of Taxation*, London. (1848)

Laboulaye, E (1843) *Recherches sur la Condition civile et politique des femmes, depuis les Romains jusqu'à nos jours*, Paris (1846, 1847, 1848)

Legoyt, A (1843) *La France statistique*, Paris (1848)

Malchus, C.A. (1830) *Handbuch der Finanzwissenschaft und Finanzverwaltung*, Stuttgart (1847)

McCulloch, J.R. (1845) *The Literature of Political Economy*, London (1847, 1848)

McCulloch, J.R. (1845) *A Treatise on the Principles and Practical Influence of Taxation and the Funding System*, London (1847)

McCulloch, J.R. (1839) *A Statistical Account of the British Empire: Exhibiting its Extent, Physical Capacities, Population, Industry, and Civil and Religious Institutions*, 2 volumes. (2nd Ed.) Charles Knight and Co., London (1847, 1848)

Montyon, A.J.B.R.A (1812) *Particularites et observations sur les ministres des finances de France les plus celebres depuis 1660 jusqu'en 1791*, Paris (1848)

Rau, K.H. (1835-1843) *Archiv der politischen Oekonomie und Polizeiwissenschaft*, Volum. 1-5, Heidelberg (1845, 1846, 1847, 1848)

Rossi, P (1843) *Cours d'économie politiqueI*, Paris (1845, 1848)

Senior, N.W. (1831) *An Introductory Lecture on Political Economy*. (3rd Ed.) London (1848)

Simonde de Sismondi, J.C.L (1836-38) *Etudes sur les sciences sociales*,1,2,3 Paris (1847)

Smith, A (1839) *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Editor: J.R. Mcculloch, London (1846, 1847, 1848)

Tocqueville, A (1842) *De la démocratie en Amérique*, (6th Ed.), Paris (1845, 1846, 1847, 1848)

Tooke, T (1838-40) *A history of prices and of the state of circulation*, 3 volumes, London (1848)

Ukjent forfatter (1841-44) *Commercial Tariffs and Regulations of the Several States of Europe and America*, Part 1-14, London (1847, 1848)

Villeneuve-Bargemon, A. (1834) *Economie politique chrétienne: ou, Recherches sur la nature et les causes du Paupérisme etc.*, Paris (1845, 1846, 1847, 1848)